MART VAN LIEBURG

HET MEDISCH LEESMUSEUM 2.0

HET FYSIEKE BOEK IN MEDISCH-HISTORISCH ONDERWIJS EN ONDERZOEK

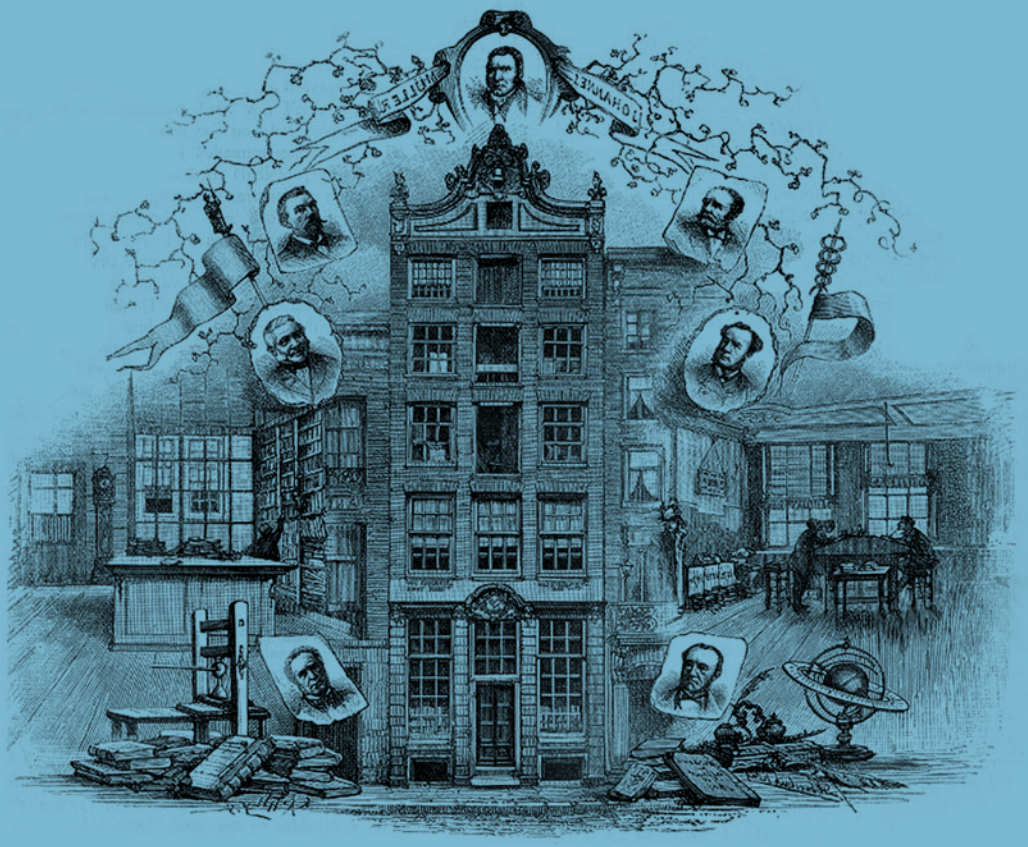

TMGN

HET MEDISCH LEESMUSEUM 2.0

TMGN

HET MEDISCH LEESMUSEUM 2.0

HET FYSIEKE BOEK IN MEDISCH-HISTORISCH ONDERWIJS EN ONDERZOEK

Mr. H. Boslezing

Gehouden op 15 mei 2019

Vrije Universiteit Amsterdam

door

Mart van Lieburg

TREFPUNT MEDISCHE GESCHIEDENIS NEDERLAND

Urk 2020

TMGN

Het ex libris van de Mr. H. Bos-Bibliotheek (ontwerper onbekend) en van de Amsterdamse internist G.A. Lindeboom (getekend door zijn zoon Carel N. Lindeboom).

Dames en Heren,

De gewaardeerde uitnodiging om een Mr. H. Bos-lezing te houden bracht mij in herinnering hoe ik midden jaren zeventig voor het eerst over de mysterieuze figuur van 'Mr. Bos' hoorde. Het waren de staccato-mededelingen van mijn voorganger op de leerstoel Medische Encyclopedie – omgezet in een leerstoel Medische Geschiedenis – professor G.A. Lindeboom die het silhouet vormden van een verdienstelijke oud-directeur van de Vrije Universiteit en oud-secretaris van de Vereeniging. Hij was de man die Lindeboom in 1950 het onverwachte nieuws van zijn benoeming bracht – en vooral ook van een bibliofiele verzamelaar die kort daarvoor (in 1971) zijn boekerij aan de VU had vermaakt. Volgens Lindeboom struikelde je in zijn hele huis over de boeken.

BOS EN LINDEBOOM: HET BOEK ALS VERZAMEL- EN STUDIEOBJECT

Nu daaraan terugdenkend realiseer ik mij dat wat betreft hun binding met boeken en met bibliotheken, er geen grotere tegenstelling tussen beiden denkbaar is. Bos de jurist-collectioneur voor wie boeken en kaarten kostbare, te koesteren getuigen van het verleden waren; Lindeboom de medicus-practicus die met zijn medisch-encyclopedische actieradius boeken vooral als studieobject verzamelde. Lindebooms particuliere bibliotheek was – naast zijn spreekkamer, het ziekenhuis en het laboratorium – zijn atelier waar boeken een instrumentele functie hadden. Die boeken verkreeg hij deels uit aankoop en deels door het veelal vluchtig recenseren voor allerlei tijdschriften waaraan hij als redacteur of medewerker was verbonden. De aankoop van antiquarische werken was voor Bos corebusiness;

voor Lindeboom bleef die activiteit beperkt tot de aankoop van wat Boerhaaviana. In zijn rol als bibliothecaris van de Bibliotheca Medica Neerlandica, de boekerij van de Artsenorganisatie KNMG in de Universiteitsbibliotheek Amsterdam, had Lindeboom vrij toegang tot de rijkste medische bibliotheek van Nederland en kon hij beschikken over voldoende budget om het pad naar de aanschaf van desiderata te effenen.
De gesignaleerde tegenstelling, die ik in beeld breng als decor van mijn bijdrage over het Medisch Leesmuseum 2.0, wordt ten slotte nog versterkt door het lot van beider particuliere bibliotheken. Die van Bos belandde begin jaren zeventig als kostbare schenking in de bibliotheek van de Vrije Universiteit; die van Lindeboom kwam in 1986 via een minder geslaagde veiling in de diaspora van medisch-historische instituten en van historisch geïnteresseerde medici. Zelfs zijn omvangrijke collectie Boerhaaviana haalde het minimum veilingbedrag niet, geschrokken als potentiële kopers waren van de vele potloodstrepen en aantekeningen die de even zichtbare getuigen waren van Lindebooms studie-ijver als van zijn nonchalante omgang met het oude medische boek.

MEDISCHE BOEKENWEELDE

Tegen deze achtergrond neem ik u mee naar de Amsterdamse medische boekenwereld van een eeuw geleden. Daarbij beperk ik mij tot de institutionele medische bibliotheken, maar niet zonder eerst te constateren dat hun geschiedenis niet los staat van de geschiedenis van particuliere medische bibliotheken. Ook al was de geneeskunde aan het begin van de vorige eeuw volop in transitie van een alfa- naar een bètawetenschap, van een narratief-literaire naar descriptief-enumeratieve geneeskunde, en al waren de kennis en vaardigheden van de humaniora binnen de medische beroepen inmiddels overwoekert door die van de Hbs'ers, toch beschikten de meeste medici nog altijd over een bibliotheek die meer was dan een plankje oude studieboeken en wat handboeken waar men niet buiten kon. Bij de status van hoogleraren, ook hoogleraren in medische faculteiten, behoorde het bezit van een vakbibliotheek die indruk maakte. Een private bibliotheek representeerde kennis en bevestigde de sociale status van geleerdheid. Zoveel rijker was de wereld van de institutionele medische bibliotheken. In wat voor

Mekka leefde de Amsterdamse medicus aan het begin van de twintigste eeuw! Aan het Singel kon hij terecht in de Universiteitsbibliotheek waar niet alleen het historisch bezit van het vroegere Atheneum was ondergebracht, maar ook de al genoemde omvangrijke bibliotheek van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst. De catalogus van de *Bibliotheca Medica Neerlandica* die in 1930 verscheen, telde 16.000 titels waaronder 37 medische incunabelen. In 1936 kreeg de Universiteitsbibliotheek op initiatief van de Geneeskundige Kring Amsterdam en de Amsterdamsche Vereeniging voor Artsencursussen een speciale medische leeszaal, wat de eerste voorziening van die aard in Nederland was. Iets verderop, in het Trippenhuis aan de Kloveniersburgwal, had hij toegang tot de bibliotheek van de KNAW die was uitgegroeid tot de tweede grote wetenschappelijke bibliotheek in Amsterdam. Het accent lag hier op seriewerken en tijdschriften. De medische titels vormden daarvan het hoofddeel, zeker in de naoorlogse periode toen de KNAW samenwerkte met de Stichting Excerpta Medica, die wonderlijke onderneming die onder leiding van de Elsevier-coryfee Pierre Vinken tot een hoofdspeler werd in de wereld van de medische informatievoorziening. De medische boekenwereld buiten beide centra telde in Amsterdam tientallen andere collecties waar men zich als medicus kon laven aan zowel gedateerde als actuele kennis op allerlei meer specialistische terreinen. Aan het Rokin beheerde de Maatschappij tot Redding van Drenkelingen haar rijke bibliotheek over verdrinking en eerstehulpverlening; in de Van Eeghenstraat (later de Jan Luyckenstraat) had de Vereeniging Het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde een uitgebreide boekencollectie waarvan het profiel geënt was op de brede belangstelling van de redacteur-gérant Gérard van Rijnberk; aan de Mauritskade beschikte het Tropeninstituut over de oude boekerijen van het Haarlemse Koloniaal Museum en het Amsterdamse Koloniaal Instituut, waarvan het medische deel was samengevoegd met de boekerij van het Laboratorium voor Gezondheidsleer; aan de Keizersgracht (later de Sarphatistraat) beheerde de Vereniging Het Nederlands Kanker Instituut (NKI) een bibliotheek die zij afficheerde als de Centrale Kanker Bibliotheek. Categorale collecties vond men verder in de gebouwen van het Amsterdamsch Genootschap ter bevordering der Koepokinenting, de Valeriuskliniek voor Neurologie en Psychiatrie, het Amsterdams Centrum voor Rheumatiekbestrijding (later Jan van Breemen Instituut), de Gemeentelijke Geneeskundige en Gezond-

heidsdienst, het Nederlands Instituut voor Hersenonderzoek, de vele Amsterdamse ziekenhuizen en de klinieken en laboratoria van de Universiteit van Amsterdam. Ook zonder het opsommen van allerlei bijzonderheden en een overzicht van de medische bibliotheken (inclusief de algemeen wetenschappelijke bibliotheken van bijvoorbeeld de geleerde genootschappen) elders in den lande is het wel duidelijk in welke georganiseerde boekenweelde de medicus een eeuw geleden leefde en praktiseerde.

HET MEDISCH LEESMUSEUM 1.0

De band tussen de medicus en het medische boek was nog veel hechter binnen de medische leesgezelschappen waarvan er in Nederland tientallen hebben bestaan. De gemeenschappelijke aanschaf van boeken en tijdschriften door een leesgenootschap stelde de doorsnee medicus in staat vakliteratuur onder ogen te krijgen die anders buiten zijn financiële actieradius zou blijven.
Naast de medische waren er ook algemene leesgezelschappen waarvan medici voor hun vakliteratuur konden profiteren. Een interessant voorbeeld is het Nationaal Leesgezelschap 'Concordia', opgericht door de Amsterdamse koster Abraham Terdu met het doel 'velen te bevredigen in hun verlangen naar literaire, wetenschappelijke en illustratieve lectuur'. In november 1930 werd dit leesgezelschap bij de medische collega's krachtig aanbevolen door een paginagrote advertentie in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*. Sommige leesgezelschappen beschikten over een leesmuseum. Zulke particuliere instellingen verzamelden voor gezamenlijke rekening boeken en tijdschriften en stelden die de leden ter beschikking voor lezing en bruikleen. Een verwante vorm van het leesmuseum was de winkelbibliotheek, waarbij een boekhandelaar – vaak ook uitgever-boekhandelaar – een leesgezelschap annex leesmuseum organiseerde.
In Amsterdam ontmoetten medici elkaar in het Geneeskundig Leesgezelschap 'Legendo discimus', opgericht in 1806. Begin jaren veertig koos dit gezelschap een nieuwe koers, wat tot uitdrukking kwam in de nieuwe naam 'Medisch-Pharmaceutisch Leesmuseum' (1841). Tien jaar later vinden we het ondergebracht bij de boekhandelaar Müller in de Kalverstraat. Abraham Hartog Israëls, later lector encyclopedie, hodegetiek, hygiëne en geschiedenis der geneeskunde aan het

Atheneum en bibliothecaris van de zojuist genoemde Maatschappij-bibliotheek, was er de drijvende kracht.
Onder zijn leiding werd het Medisch Leesmuseum onderdeel van het Amsterdamse Leesmuseum, waar men nu behalve de nieuwe sectie natuur- en geneeskunde ook andere vaksecties kende, namelijk voor theologie en filologie en voor rechtsgeleerdheid en staatswetenschap. Uit de catalogus van 1893 blijkt dat het Medisch Leesmuseum enkele duizenden boekwerken telde en men geabonneerd was op ruim vijftig medische tijdschriften waarvan de laatste nummers via een leesportefeuille onder de leden rouleerden. Tien jaar later beleefde het Amsterdamse

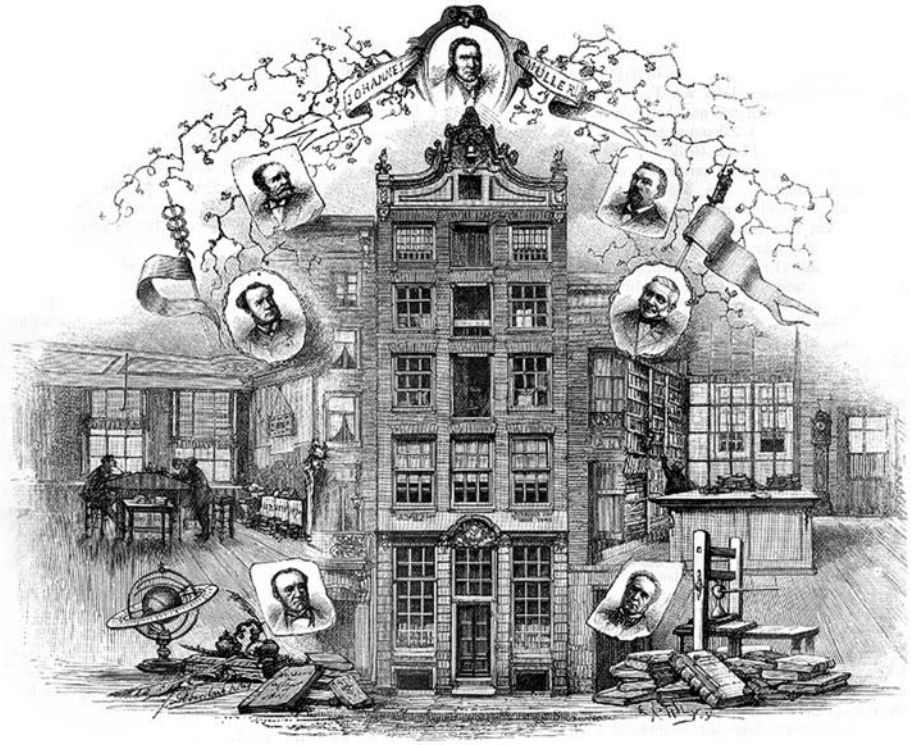

Het begin van het Amsterdamse Leesmuseum in het 'Bibliopolium' van de firma Johannes Muller, gevestigd in de Kalverstraat. Naar een tekening van J.D. Ebersbach.

Leesmuseum, het Medisch Leesmuseum incluis, zijn hoogtepunt met de ingebruikneming van de nieuwbouw aan het Rokin (nummer 102).
Na de Eerste Wereldoorlog trad een kentering op die binnen twee decennia tot de ondergang van het Leesmuseum leidde. In oktober-november 1932 werd de totale boekencollectie, inclusief de medische collectie, door het veilinghuis Burgersdijk en Niermans geveild en werd het gebouw verkocht. Een deel van de medische boeken belandde in de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam, maar het grootste deel werd aan particulieren verkocht.

TUSSEN MEDISCH LEESMUSEUM 1.0 EN 2.0

Om u van dit Medisch Leesmuseum 1.0 naar het Medisch Leesmuseum 2.0 te leiden, moet ik – als ware het de woestijnreis naar het beloofde land – via Rotterdam naar Urk reizen. Amsterdam was niet de enige stad met een Medisch Leesmuseum.
In Rotterdam bestond sinds 1838 het Geneeskundig Genootschap 'Disce Docendus Adhuc'. Hoewel niet expliciet in de 'wetten' vermeld, was het genootschap tevens een leesgezelschap. Een van de bestuursleden fungeerde als bibliothecaris.
Een samenspel van gebeurtenissen leidde in 1857 tot de oprichting van een Medisch Leesmuseum waar de boekerij van het genootschap werd ondergebracht. De vroege lotgevallen van dit Leesmuseum doen voor mijn betoog verder niet ter zake. Ik volsta met de vermelding van een nieuwe start in 1910, toen de sterk in omvang toegenomen collectie onderdak vond in het Coolsingelziekenhuis en men besloot tot oprichting van de 'Vereeniging tot Instandhouding eener Medische Bibliotheek te Rotterdam' die over het welzijn van de bibliotheek zou waken.Deze vereniging zou in de vergetelheid zijn geraakt, ware het niet dat zij een glansrol heeft gespeeld bij de wederopbouw van de medische bibliotheek na het bombardement op Rotterdam in mei 1940. Zij bleef daarna een gewaardeerde partner van de ziekenhuisbibliotheek, ook toen die in 1958 verhuisde naar het nieuwe Ziekenhuis Dijkzigt en toen in 1966 de Medische Faculteit Rotterdam werd opgericht. In de opzet van deze faculteit zag de ambitieuze bouwdecaan Andries Querido een belangrijke rol voor een gecombineerde ziekenhuis- en faculteitsbibliotheek weggelegd. In zijn plan was de medische bibliotheek een ontmoetingsplaats van onderzoekers en clinici en het brandpunt van de weten-

CATALOGUS
VAN
GENEESKUNDIGE
TIJDSCHRIFTEN
WERKEN EN MONOGRAPHIEËN
TOEBEHOOREND AAN HET
MEDISCH LEESMUSEUM
GEVESTIGD TE
ROTTERDAM
TEN HUIZE VAN DE BOEKHANDELAARS
VAN HENGEL & FELTJES
Hoogstraat, 385.

ROTTERDAM
1874.

De catalogus van het Medisch Leesmuseum te Rotterdam anno 1874.

schappelijke informatievoorziening. Boeken en tijdschriften moesten zoveel mogelijk in open-opstelling toegankelijk zijn. Het oude bezit, inclusief de vele backvolumes die in het kader van de wederopbouwactie vanuit de hele wereld naar Rotterdam waren gezonden, kregen een plaats in een groot magazijn: de boeken in wanorde, de tijdschriften als corebusiness van het lucratieve interbibliothecaire reproverkeer.

Zo trof ik de Medische Bibliotheek aan toen ik in 1969 met mijn medische studie begon. Mijn aanbod om de chaotische boekencollectie te ordenen en te hercatalogiseren werd gretig aanvaard en dus ging ik aan de slag. Eenzelfde actie ondernam ik in het Sophia Kinderziekenhuis, waar de oude pediatrische boekerij een zelfde actie wachtte. Op mijn vraag of dit niet een mooie basis was voor de vestiging van een medisch-historische sectie, naar het model van de *rare book room* in de grote Amerikaanse medische bibliotheken, kreeg ik in 1972 een onwaarschijnlijk groot budget voor de aanschaf van medisch-historische literatuur tot mijn beschikking en werd mij de kamer van de zojuist genoemde 'Vereeniging tot Instandhouding eener Medische Bibliotheek' die buiten gebruik was en leeg stond, als werkplek

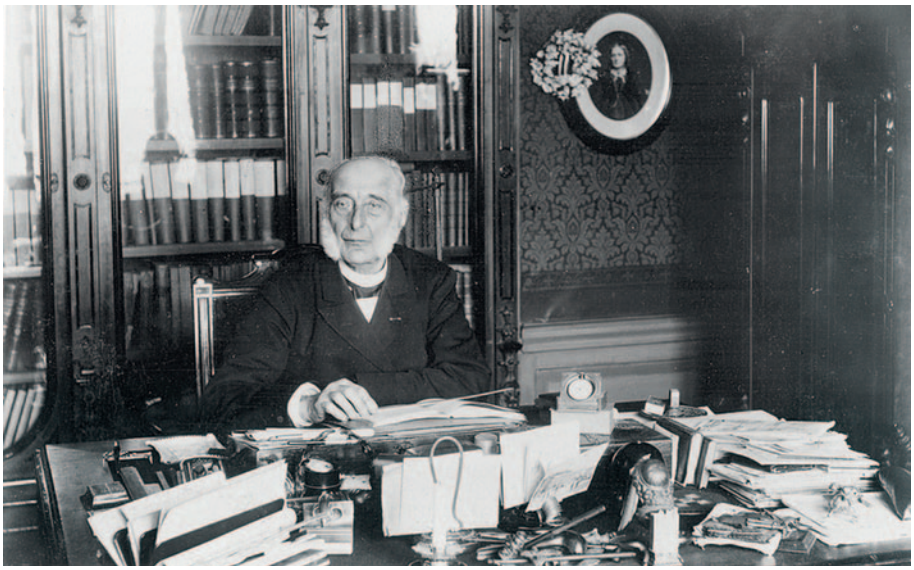

De Schiedamse medicus Christiaan Johannes Vaillant (1818-1914) in zijn spreekkamer annex vakbibliotheek (foto Trefpunt MGN).

aangewezen. De uitbouw van deze sectie kan hier buiten beschouwing worden gelaten. Straks, aangekomen in 2003, keer ik naar dit punt terug, omdat daar het beginpunt ligt van het Medisch Leesmuseum 2.0.

HET MEDISCH-ENCYCLOPEDISCH INSTITUUT

Wat voor de tussenliggende periode relevant is was mijn benoeming aan de Vrije Universiteit (1978) waar ik de leiding kreeg over een instituut met een eigen – overigens zeer bescheiden – vakbibliotheek, waarvan ik het bestaan van meet af aan moest verdedigen tegenover de Centrale Medische Bibliotheek. Die CMB, waartoe ook de ziekenhuisbibliotheek behoorde, had weer een bestaansstrijd te voeren met het hoofdgebouw, waar men de functie van de medische bibliothecaris ondergeschikt wilde maken aan het hoofd van de VU-bibliotheek. Die positie wist de toenmalige functionaris Kornelis Bril met steun van zijn faculteit met succes te verdedigen. Tegelijk volgde deze bibliothecaris als filosoof uit de school van

Van Vollenhoven zo zijn eigen beleidskeuzes, die overigens de metamedische vakken zeer ten goede kwamen en dus ook mij in de kaart speelden, maar die voor de opkomende grote omwenteling in de medische informatievoorziening toch minder gunstig uitpakten.
Voor de opbouw van een goede medisch-historische bibliotheek noodzaakte deze situatie mij tot voortdurend laveren, en lang niet altijd met succes. Terwijl ik in Rotterdam het model van de Amerikaanse *Rare Book (Reading) Room* volgde, koesterde ik voor Amsterdam het ideaal van een medisch-historisch instituut met een goed geoutilleerde bibliotheek zoals ik die begin jaren zeventig in zoveel Duitse universiteitssteden had aangetroffen, en zoals die in Utrecht te vinden was in het Biohistorisch Instituut.

Bibliotheekwand in het Biohistorisch Instituut, gevestigd in het 'Miquelhuis' aan de Nieuwe Gracht 187 te Utrecht (eigen foto 1972).

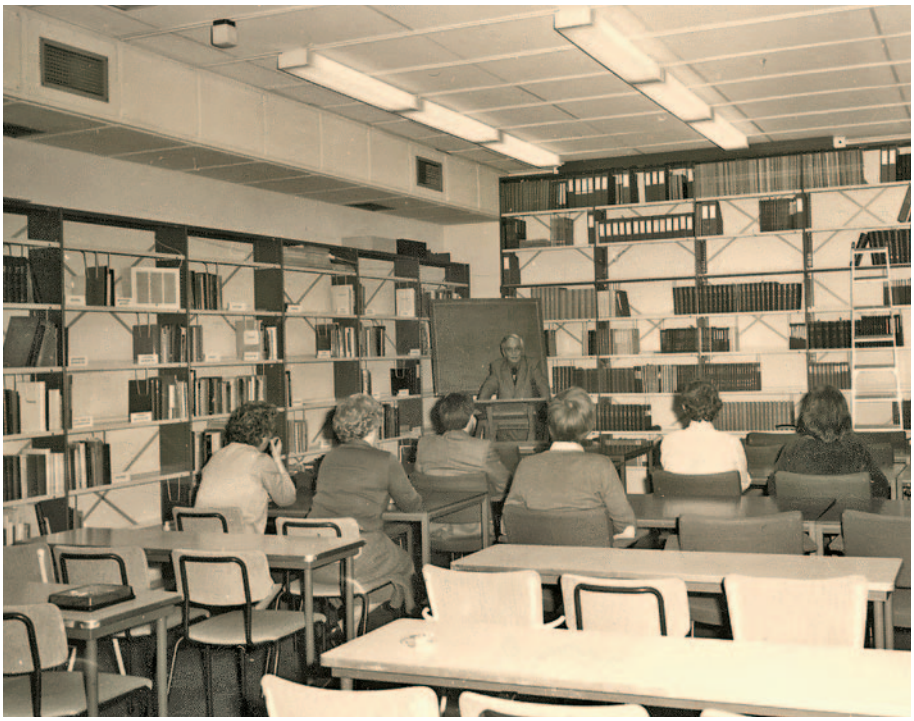

De bibliotheek van het Medisch-Encyclopedisch Instituut van de Faculteit Geneeskunde (Vrije Universiteit) in 1979. Achter de katheder professor G.A. Lindeboom; op de rug gezien v.l.n.r. Anneke Ham (secretaresse), Christien Kermer (oud-secretaresse), Mart van Lieburg (directeur), Kees Kraan (voluntair medewerker), Fred Stemvers (wetenschappelijk medewerker) en Marieke Quak (tijdelijk medewerker).

Dat ideaal bleek al snel te hoog gegrepen. Telkens weer verdwenen mooie aanwinsten buiten het directe bereik van het Medisch-Encyclopedisch Instituut. Uit de achttien jaren van mijn VU-tijd herinner ik mij de schenking van de rijke bibliotheek van de oogarts Petrus Waardenburg die ik in Arnhem ging ophalen, maar die vervolgens bij de Medische Bibliotheek belandde en daar op een onbewaakt ogenblik werd gesaneerd omdat het om verouderde literatuur zou gaan. Ik denk aan de schenking van de prachtige boekencollectie van het Provinciaal Ziekenhuis Santpoort die onder regie van een bestuurslid van de Frederik van Eeden Stichting (Peter de Natris) naar de VU werd gehaald in

de hoop dat zij mijn instituutsbibliotheek zou verrijken, maar die uiteindelijk in de magazijnen van het VU-hoofdgebouw verdween. Toen een groot legaat werd bestemd voor de aanschaf van de kostbare facsimile-uitgave van het anatomisch werk van Leonardo da Vinci, werd die buiten het zicht van iedereen ergens in de ziekenhuisbibliotheek opgeborgen, terwijl naar mijn mening het Medisch-Encyclopedisch Instituut daarvoor de aangewezen locatie was.
Even gloorde er hoop op een nóg mooiere invulling van mijn Amsterdamse ideaal. Sinds mijn vroege studententijd was ik vaste bezoeker van de historische collecties van het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde. Dankzij de riante budgetten werden de collecties voortdurend uitgebreid door de aanschaf van kostbare oude medische werken. Begin jaren tachtig kreeg ik de opdracht een catalogus van de boekencollectie uit te brengen, wat dankzij de inzet van Rinus van Hattem (binnen de VU bekend als curator van het Bilderdijk-museum) resulteerde in een catalogus van de werken vóór 1800, terwijl ik zelf een catalogus maakte van de medische en medisch-historische boekerij van na 1800. Toen ik een paar jaar later (1989) werd

De bibliotheek van de Vereeniging Het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde, gevestigd aan de Jan Luijkenstraat te Amsterdam. Foto ca 1955.

benoemd tot bibliothecaris van de meergenoemde Bibliotheca Medica Neerlandica in de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam, rees het plan de drie genoemde medische en medisch-historische bibliotheken tot één groot virtueel geheel te vereniging, met de werkbasis op het Medisch-Encyclopedisch Instituut. Helaas, zonder alsnog zwarte pieten uit te delen, bleek zo'n samenwerkingsverband niet mogelijk.

SLAGSCHADUWEN VAN DE CYBERSPACE OVER DE (MEDISCHE) BOEKCULTUUR

Inmiddels was ook in de bibliotheekwereld de grote transitie begonnen van de analoge op drukwerk gebaseerde informatiecultuur naar de digitale wereld waar de computer en het internet de informatiedragers zouden zijn. Xeroxkopieën, microfiches en microfilms, geautomatiseerde systemen met ponskaarten, en typemachines met correctielinten en geheugensystemen begonnen hun zegetocht in de bibliotheken en ver daarbuiten. Anderen hebben die totale omwenteling van het intellectuele leven in de decennia rond de eeuwwisseling, door Jos de Mul treffend 'de informatisering van het wereldbeeld', de 'cyberspace Odyssee' genoemd, cultuurfilosofisch en cultuurhistorisch fascinerend beschreven. In dat tijdvak was er voor het klassieke wetenschappelijke boek en voor de klassieke bibliotheek geen plaats meer. Het moderne wetenschappelijke boek werd het complement van de digitale informatie, waarvoor de moderne wetenschappelijke bibliotheek het speelveld werd. In zijn boekje *Het excellentietraject* (2015) heeft Rudolf Dekker deze omwenteling van het wetenschappelijke boek en de universitaire bibliotheken meesterlijk beschreven. Na een staccato-schets van wat de digitalisering ons allemaal heeft gebracht en hoe 'digital-natives' in de nieuwe informatiewereld het voortouw hebben genomen, attendeert hij zijn lezers op de uitbraak van 'een epidemie van digitale dementie', op de vlucht die de 'digital humanities' hebben genomen, op 'het nimmer geïnventariseerd kerkhof van niet meer functionerende websites', op de digitalisering als 'machtig wapen in handen van bureaucraten', op wat hij noemt 'een opmerkelijk enthousiasme' bij bibliothecarissen van universiteitsbibliotheken voor grootschalige 'deselectie', en op de massale boekverbranding bij de gratie van de gedigitaliseerde inhoud. Om enig zicht te houden op deze ontwikkelingen laat ik me al geruime tijd

graag leiden door de 'leestips' van de informatiespecialist van het LUMC, Jan Willem Schoones, die sinds 2013 op zijn website de belangrijkste boeken over dit onderwerp signaleert en ze voorziet van een kort commentaar dat mij niet zelden – zonder dat hij dit effect kon vermoeden – een hart onder de riem stak om door te gaan met het project Medisch Leesmuseum 2.0.*

HET TREFPUNT MEDISCHE GESCHIEDENIS NEDERLAND

Ook de medische bibliotheek van het Erasmus MC ontkwam niet aan deze ontwikkeling. In 2003, bij de bouw van een nieuw Onderwijscentrum, werd besloten het grootste deel van de boekencollectie – de medisch-historische collectie niet uitgezonderd – te saneren. Met één klap zou alles wat in dertig jaren was opgebouwd, naar het oud-papier worden gebracht. Hier moest ik een uitweg vinden om de beoefening van de medische geschiedenis zoals ik die in het onderwijs en onderzoek verdedigde, te kunnen redden.

Over de oplossing die met de ongelofelijke medewerking van het Erasmus MC en in het bijzonder van de bibliothecaris van de medische bibliotheek op korte termijn werd gevonden, kan ik kort zijn. Ik zou zelf een bedrijfsunit kopen waar voor een minieme huurprijs een deel zou worden bestemd voor de plaatsing van de belangrijkste delen van de medische en medisch-historische boekencollecties uit Rotterdam. Dat de zoektocht naar een geschikte locatie mij ten slotte op Urk bracht, zal wel altijd verbazing blijven oproepen. Even verbazend is het hoe alle vooroordelen over de bereikbaarheid en culturele inbedding van de loods die daar in november 2003 mijn werkplek werd, in de afgelopen zestien jaren zijn gelogenstraft door de altijd drukbezochte bijeenkomsten die op deze locatie zijn gehouden.

De formule van een low budget infrastructuur voor medisch erfgoed – de nieuwe noemer waarop het boekbezit nu werd ingedeeld – en voor de medisch-historische collecties bleek een gouden greep. De meewarige blik waarmee sommigen het avontuur op Urk gadesloegen, en het soms denigrerende commentaar dat zij eraan toevoegden, maakten geleidelijk plaats voor verbazing en waardering. Nee, dit was geen bizar avontuur van een medisch-historicus met een obsessief-compulsieve verzamelstoornis of van een onderzoeker die hopeloos was blijven steken in de onderzoeksmethoden van de jaren zestig en zeventig en nog altijd geen afscheid kon

In de bibliotheek van het Trefpunt Medische Geschiedenis Nederland op Urk (foto 2016).

nemen van obsoleet geworden methoden van bronnenonderzoek, zoals sommige door de drukpers brodeloos geworden monniken vijf eeuwen geleden geen afscheid konden nemen van het pennenlikken. Het Medisch Leesmuseum 2.0 bleek zich te ontwikkelen tot een bastion van het fysieke medische boek, waarvan de betekenis voor het medisch-historisch onderwijs en onderzoek duidelijk is gebleken.
Aan de boekencollectie werden al snel allerlei archieven toegevoegd, veelal persoonlijke archieven, maar soms ook instellingsarchieven. Bovendien arriveerden er allerlei objecten die als medisch erfgoed werden opgenomen. En ook hier moesten telkens weer misverstanden worden weggenomen. Daarvoor diende mijn verwarrende leus: het Medisch Leesmuseum is geen bibliotheek, geen archief en geen museum. Kostbare en unieke medische werken nemen we niet op maar gaan naar de Bibliotheca Medica Neerlandica; bijzondere archieven die thuishoren in openbare archiefinstellingen worden welwillend overgedragen, en objecten die erkende musea in hun collectie willen opnemen worden genereus afgestaan.
Het Medisch Leesmuseum beheert medisch erfgoed om reden van de inhoud, niet louter om reden van bibliofiele of museale waarde.

EEN ATELIER VOOR DE MEDISCHE GESCHIEDENIS

Dat het een succes werd zal ik niet etaleren in een chronologisch verslag, maar alleen laten zien in een schets van de status quo anno 2019. De enkele loods uit 2003 is nu uitgebreid tot een complex van vijf onderling verbonden units met een totale vloeroppervlakte van 2.000 m2. Drie units worden beheerd door de Stichting Centrum Medisch Erfgoed: een voor de medisch-historische bibliotheek, een voor de medische bibliotheek (het Medisch Leesmuseum in engere zin), en een voor de opslag van archieven. De vierde unit is inmiddels eigendom van de KNMP en dient als basis voor de geschiedenis van de farmacie, terwijl de vijfde unit eigendom is van de Stichting Historisch Verpleegkundig Bezit (SHVB) die daar haar collecties beheert.
Laat ik de bijna wekelijkse aanvoer van particuliere collecties – van medici die kleiner gaan wonen en van erfgenamen van medici die geen alternatief hebben – buiten beschouwing, dan zijn de planken gevuld door de verhuizing van de medische collectie van het Koninklijk Instituut voor de Tropen, de Koninklijke Nederlandse

Centrale Vereniging tot bestrijding der Tuberculose, de Rutgers Stichting (inclusief de bibliotheek van de vroegere NVSH), de Psychiatrische Inrichting Altrecht, het Trimbos Instituut (ooit het documentatiecentrum van het Nederlands Centrum voor Geestelijke Volksgezondheid), de medische tijdschriftencollectie van het Zuid-Afrika Huis, de bibliotheek van de Maatschappij tot Redding van Drenkelingen, de medisch-historische collectie van het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde, de vroegere Medisch-Pharmaceutische Bibliotheek van 's-Gravenhage (waarin het bezit van het Medisch Leesmuseum van Den Haag was opgenomen), de bibliotheek voor fysiotherapie van de Hogeschool Amsterdam, de oude bibliotheek van de Koninklijke Maatschappij tot bevordering der Pharmacie en ten slotte de zendingen van het AMC, UMCG en LUMC waar net als in het Erasmus MC de zure regen van het ideaal van de papierloze universiteit zijn sporen trekt.
Gebruikersovereenkomsten met twintig medische c.q. medisch-specialistische organisaties en instellingen hebben het loodsencomplex tot een kennis- en studiecentrum gemaakt waarvan ik bij aanvang niet had durven dromen.
Wekelijks zijn er de vrijwilligersdagen waar een team van senior-huisartsen, medisch-specialisten, apothekers, tandartsen, fysiotherapeuten en verpleegsters werken aan de opbouw van de collecties. In de afgelopen jaren zijn in de colloquiumruimte tientallen gewoonlijk drukbezochte bijeenkomsten gehouden over alle terreinen van medische geschiedenis. Er zijn bijeenkomsten van de werkgroepen voor audiovisueel medisch erfgoed en voor medisch Latijn; er worden studenten- en assistentenbijeenkomsten gehouden; de Nederlandse Vereniging voor Medische Geschiedenis en het Domus Overleg (een collectief van alle historische secties van de medisch-specialistische verenigingen) hebben er hun vaste basis, etc.
Niet voor niets gebruiken we publiekelijk de naam Trefpunt Medische Geschiedenis Nederland (TMGN). Medisch Leesmuseum in de variant die het accent legt op de collecties. Bij de naam TMGN gaat het om elkaar te treffen, om de gezamenlijke passie voor de medische geschiedenis, ieder vanuit zijn of haar eigen expertise.

MEDISCHE GESCHIEDENIS ALS INTERDISCIPLINE

Terwijl de uitdrukking 'voor dokters, door dokters' in combinatie met geschiedschrijving meestal pejoratief wordt gebruikt, staat die in het Trefpunt centraal.

Zij is onderdeel van het programma dat ik bijna veertig jaar geleden in mijn VU-oratie over *Medische geschiedenis als interdiscipline* (1987) verdedigde. Voor de bestudering en geschiedschrijving van de ontwikkelingen in het brede spectrum van de medische vakken die onder het dak van het Medisch Leesmuseum 2.0 verenigd zijn, heeft de medisch-historicus, zowel die met een historische als die met een medische achtergrond, de moderne medisch specialist nodig om aansluiting te vinden bij de actuele wetenschappelijke inzichten en technische mogelijkheden.
In het Trefpunt buigen medisch-historisch geïnteresseerden zich over publicaties die zonder die medische expertise grotendeels ontoegankelijk zouden zijn.
Men hoort er lezingen over moeilijke medische thema's, zoals de geschiedenis van de computertomografie, de ontwikkeling van de orbitachirurgie en de pediatrische strijd over de orchidopexie, die als historisch vertogen wellicht niet aan alle eisen voldoen, maar die de medisch-historicus zicht geven op historische lijnen die men vervolgens tot grotere diepten kan volgen.
Tijdens de Witness Seminars die inmiddels gehouden zijn over onder meer de kinderchirurgie, hartchirurgie, nierdialyse en brandwondenzorg, spreken de pioniers van deze jonge medische specialismen over wat er op deze terreinen speelde, welke innovaties lukten en welke mislukten, en hoe deze specialismen emancipeerden.
Bij zogeheten 'kopstukken'-bijeenkomsten en laatstelijk tijdens een soort collegetour voor 95 studenten richt de kijker zich op één prominente medicus en zijn of haar rol in de geneeskunde.

ONDERWIJS

Hoe ver staat deze boekenwereld van het Medisch Leesmuseum 2.0 af van de leef- en denkwereld van de medische studenten en hun kompanen bij verwante studierichtingen? In de tweedimensionale wereld van laptop, tablet en desktop vol tekstfiles, spreadsheets, databases en *portable documents* alias pdf's, zwerven weliswaar nog enkele gelikt vormgegeven leerboeken en naslagwerken die met allerlei content van het internet zijn verweven. Dat het lezen van papier in plaats van een beeldscherm, en het gebruik van studieboeken in plaats van iPads of andere devices wordt overigens algemeen erkend. Maar voor het medisch-historisch onderwijs voeg ik er graag aan toe dat de kennismaking met een fraai gebonden boek,

met lithografieën en kopergravures, met handgeschept papier en watermerken het zicht van de huidige student op de vroegere wereld van de wetenschappelijke communicatie verrijkt.
Met hoeveel genoegen zeulde ik jaar in jaar uit de zware reprint mee van Vesalius' anatomische atlas uit 1543, om zo het verhaal van de door obductie onderbouwde verbeelding van het menselijke lichaam te completeren met dit wonderschone product van Oporinus drukpers te Bazel. Zonder het 3D-beeld van deze atlas kan men zich geen voorstelling maken van wat de productie van dit boek aan inspanning moet hebben gekost, zowel van de schrijver als de tekenaar, de boekbloksnijder, de drukker en de binder, en hoe de nieuwe anatomische kennis via zo'n monumentale kennisdrager binnen de renaissance-geneeskunde kon worden verspreid. En wat een contrast werd er opgeroepen door het wonderlijk samengestelde kleine, bijna onooglijke en obscuur uitgegeven boekje van William Harvey, waarin hij in 1628 de wereld kond deed van de ontdekking van de bloedcirculatie.
Tijdens werkcolleges probeerde ik de pdf-intoxicatie en bladerdeprivatie te bestrijden door een gedateerd leerboek van enige omvang of bestaande uit meerdere delen ter bespreking op tafel te zetten. Met zulke producties die slechts bedoeld waren om didactische structuur in bestaande kennis aan te brengen, zou men bij de huidige bibliometrische kwaliteitscriteria geen punten scoren. Maar als spiegels van de stand van de vroegere medische wetenschap en als historische ijkpunten van de medische praktijkvoering zijn fysieke boeken uitstekende leermiddelen. Als ze al in pdf beschikbaar zijn, dan krijgt men nog geen indruk van de fysieke omvang van zulke werken, van de meer of minder luxe bindwijze en papierkeuze, en van de kwaliteit van de illustraties.
Zelf koos ik graag voor het leerboek interne geneeskunde van Hijmans van de Bergh waarvan de verschillende edities de omslag illustreren in de interne geneeskunde, bijvoorbeeld door de introductie van de antibiotica en corticosteroïden. Aan de hand van een leerboek uit 1948 over de ouderdom kon door vergelijking met de huidige ouderengeneeskunde de totale omwenteling in de medisch-demografische context en de keuze en volgorde van de behandelde onderwerpen worden besproken.
Met de verschillende edities van het leerboek verloskunde van de Utrechtse hoogleraar Klaas de Snoo op tafel kon de aandacht op de illustraties worden gericht, die evenzeer de verbeelding van technische vaardigheden en obstetrische procedures

als de opvattingen over het vertonen van wat ik gemakshalve medisch-functioneel vrouwelijk naakt wil noemen.
Een recente ervaring met het fysieke boek in het medisch onderwijs betreft de kennismaking met het medische tijdschrift uit de eerste helft van de vorige eeuw. Gewend als ze zijn aan pdf'jes van afzonderlijke artikelen, vielen de studenten van ene verbazing in de andere bij het zien van de losse nummers van het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* (*NTvG*) anno 1930 en de gebonden volumes van het *British Medical Journal* uit het interbellum. Bij de nummers van het *NTvG* gaat het om hele boekjes tot wel 150 pagina's, stampvol tekst zonder de glossy lay-out die de huidige uitgaven aantrekkelijk moeten maken, rijk voorzien van advertentiepagina's die uit de gebonden exemplaren verwijderd zijn en dus ook in de beschikbare scans ontbreken, en met de foto's afgedrukt op glad papier die oorspronkelijk niet mee zijn gebonden en niet zelden in de gebonden banden ontbreken of op de verkeerde plaats zijn ingebonden. Bij de jaargangen van het *British Medical Journal* gaat het om loodzware, ruim twintig centimeter dikke foliobanden die een indruk geven van de fysieke inspanningen waarmee in het predigitale tijdvak het raadplegen van oudere literatuur gepaard is gegaan.
Collega's die verbaasd waren over mijn enthousiasme om studenten – let wel: medische studenten – oude boeken te tonen en in handen te geven heb ik wel eens de vraag gesteld of zijn hun reislust naar verre oorden lieten bevredigen door het bladeren in een rijk geïllustreerde reisgids, en wat zij dachten van een filatelist die zich tevreden stelde met de aanschaf van een postzegelcatalogus. De fysieke werkelijkheid voegt hier een dimensie toe aan de historische beschouwing die ver uitstijgt boven de observatie van de reproducties in het platte vlak.

ONDERZOEK

Los van deze sensaties biedt het Medisch Leesmuseum 2.0 een rijk bronnenarsenaal en een uitgebreid instrumentarium voor het brede spectrum van medisch-historisch onderzoek. Het collectieprofiel volgt hier het collectieprofiel van de *Bibliotheca Medica Neerlandica* – de BMN – waarin alle in Nederlands verschenen of door Nederlandse medici geschreven of vertaalde werken zijn opgenomen. Bij mijn aantreden als bibliothecaris van de KNMG (1989) bleek dat de Universiteitsbibliotheek Amster-

dam in de praktijk het collectieprofiel van de BMN beperkte tot de actieradius van de afdeling Zeldzamen en Kostbare Werken. Moderne medische literatuur die in overvloed werd aangeboden na de sanering van de vele medische instellingen en klinieken binnen de Universiteit van Amsterdam rekende men niet tot de BMN.
Het bijeenbrengen van alle drukken, alle edities en alle eventuele vertalingen op de schappen van het Trefpunt levert met name voor de medische hand- en leerboeken prachtig bronnenmateriaal om ontwikkelingen op allerlei vlak te kunnen volgen. Per vakgebied worden deze series aangevuld met buitenlandse werken die als referentieliteratuur kunnen dienen en comparatief onderzoek mogelijk maken.
Bij de beantwoording van de vraag of de medicamenteuze therapie in de Nederlandse medische vakliteratuur zich parallel ontwikkeld aan de Duitse, Franse of Engelse geneeskunde, bieden de documentatie en de naslagwerken van de farmaceutische unit van het Trefpunt aanvullende informatie.
Op de planken van het Medisch Leesmuseum vindt men een bijna complete verzameling medische proefschriften tussen 1875 en 1975. Inderdaad is een groot deel daarvan inmiddels ook digitaal beschikbaar, al ontbreken er nog delen bijvoorbeeld van de Leidse universiteit, terwijl de Groningse universiteit voor de oudere periode tot nu toe volstaat met de digitalisering van alleen de samenvattingen. Bovendien verdwijnen er weer series van het internet in verband met de verscherpte regels voor privacy en auteursrechten en de strakkere handhaving daarvan.
Voor mijn studie naar de geneeskunde in Nederland tijdens de Bezettingsjaren gebruik ik de fysieke set van proefschriften in ons Medisch Leesmuseum, een serie die ik elders fysiek of digitaal met geen mogelijkheid zo gemakkelijk compleet en toegankelijk zou hebben als hier. Hetzelfde geldt voor de complete series van de medische woordenboeken en de rijke verzameling van academische redes.
In combinatie met de beschikbare bio-bibliografische databases van alle Nederlandse medici vormen die de basis voor de geschiedschrijving van de universitaire geneeskunde en de ontwikkeling van de medische specialismen in Nederland.
Om comparatief medisch-historisch onderzoek te faciliteren biedt het Trefpunt complete series van onder meer het *Deutsche*, *Münchener*, *Wiener*, *Berliner* en *Schweizer medizinische Wochenschrift* en de fysieke exemplaren van alle Nederlandse medische tijdschriften, in principe in hun oorspronkelijke verschijningsvorm dus met omslag en met de advertentiepagina's die meestal ontbreken in de bibliotheekexemplaren

en digitale bestanden. Op de planken staan verder in open opstelling bijna één kilometer medisch-historische werken, waaronder een complete verzameling van gedenkboeken van de Nederlandse ziekenhuizen en een vrijwel volledige collectie medisch-historische vaktijdschriften.

HET FYSIEKE BOEK ALS COMPLEMENT VAN DIGITALE UITGAVEN

De gretigheid waarmee allerhande medische en medisch-historische bibliografieën in de collecties zijn opgenomen, zou men gemakkelijk kunnen beschouwen als een bevestiging van het vermoeden dat het Medisch Leesmuseum 2.0 haar bestaan mede legitimeert door een zekere internet-, Wiki- of Google-fobie. Mocht die gedachte iemand bekruipen, dan kan ik u melden dat ook het Trefpunt enthousiast de grote zegeningen telt van de digitale toegankelijkheid en digitale ontsluiting van kennis. De mogelijkheden van de *digital humanities* zijn een grote verrijking van het historisch en dus ook het medisch-historisch onderzoek.

Maar daarmee heeft de papieren bibliografie niet afgedaan. Wat door zorgvuldige bibliografische research bijeen is gebracht en door geleerden met grote vakkennis is geredigeerd laat zich niet zonder meer vervangen door de resultaten van bibliografische exercities in de digitale wereld. Uit de oud-papierbak van drie universitaire bibliotheken veroverde ik een exemplaar van de *Index Catalogue of the Surgeons Library*, een naslagwerk van onschatbare waarde waarvan wel de lemmata via internet toegankelijk zijn, maar niet de structuur van de thesaurus die de feitelijke entree vormt tot de gehele medische literatuur in monografieën en periodieken tot het midden van de vorige eeuw. Dat medici zich bij hun research in de frontlinies van de medische wetenschappen richten op de schatkamer van *PubMed* is te rechtvaardigen, maar dat medisch-historici bij hun literatuuronderzoek zich beperken tot dit kijkgaatje op de medische literatuur en de *IndexCat* geen onderdeel maken van hun gezichtsveld is een laakbare vergissing.

Een tweede voorbeeld is de *Index medicus* die eveneens digitaal is ontsloten, maar waarvan een groot deel toch op de planken van het Medisch Leesmuseum staat. Wil men voor een bepaald jaar of bepaalde periode tussen 1900 en 1940 zicht krijgen op de status quo en ontwikkeling van een medisch onderwerp, dan zou ik

geen andere methode weten dan de raadpleging van de lijvige fysieke jaaruitgaven van dit naslagwerk.

APOLOGIE VAN HET MEDISCH LEESMUSEUM

Laat mij tot slot nog vier argumenten geven waarmee ik het bestaan van het Medisch Leesmuseum 2.0 verder verdedig.
Ten eerste is er de overweging dat van de beschikbare medische literatuur nog slechts een fractie is gedigitaliseerd en via het internet beschikbaar is. Dat geldt zeker voor wat binnen het collectieprofiel van de Trefpunt is bijeengebracht. Een zoektocht door het fysieke bezit dat op de planken per vak geordend staat levert de ene na de andere verrassende titel die niet eerder was gesignaleerd en waarvan geen digitale versie beschikbaar is.
Ten tweede is er de overweging dat de toegankelijkheid van de gedigitaliseerde kennis grotendeels beperkt blijft tot onderzoekers met een universitaire positie. Gepensioneerde of perifeer werkzame medici lopen aan tegen de versperringen die uitgevers en databanken hebben opgeworpen tegen het gebruik door derden c.q. door niet-geprivilegieerden. Wil men die barrières passeren dan worden hoge bedragen gevraagd voor de download (zonder preview) van een enkel artikel. De honderden meters nationale en internationale tijdschriften op de planken van het Trefpunt hebben die barrières niet. Mijn overtuiging dat die barrières om commerciële redenen alleen maar hoger zullen worden en op steeds meer plaatsen in de nu nog gratis toegankelijke digitale wereld zullen opduiken, breng ik verder maar niet in discussie.

HET COLLECTIEPROFIEL VAN HET TMGN

Het Trefpunt wil het medisch-historisch onderzoek faciliteren door het bijeenbrengen van de belangrijkste primaire en secundaire literatuur, documentatie en archieven betreffende de geschiedenis van de geneeskunde en gezondheidszorg in Nederland en van de medisch-historische en buitenlandse medische literatuur die bij deze geschiedschrijving behulpzaam kunnen zijn.

TMGN

Ten derde is men voor de goede kwaliteit van halftoon-afbeeldingen en voor hoge resoluties van fijne gravures aangewezen op het gebruik van de originele uitgaven. Vroege röntgenfoto's en grafische registraties zijn op scans vervlakt tot onbruikbare roetmoppen die de gerichte onderzoeker dwingen het origineel te gebruiken.
Voor de vroege afbeeldingen in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* kan men in het Trefpunt zelfs gebruik maken van de originele glasnegatieven die ik ooit voor vernietiging wist te behoeden.
Zeker niet als laatste voordeel van de bestudering van bronnen in het Trefpunt betreft de mogelijkheid om complete jaargangen van oude medische periodieken op tafel te krijgen. Een complete jaargang van de grote nationale medische tijdschriften zoals de *British Medical Journal* of het *Deutsche medizinische Wochenschrift* geeft losse artikelen die men anders slechts als verweesde pdf'jes kan raadplegen, de context die voor de bestudering ervan zoveel winst kunnen opleveren.

EPILOOG

Ik mag hopen dat mijn relaas over het Medisch Leesmuseum 2.0 de mogelijke scepsis over deze buitenuniversitaire instelling wegneemt en de mogelijke meewarigheid corrigeert waarmee men de onderneming op het industrieterrein van het voormalige eiland beziet. De werkelijkheid die ik langs een historische route vanaf het Medisch Leesmuseum van Amsterdam u heb proberen te tonen, is die van een bruisende onderwijs- en onderzoeklocatie waar met groot enthousiasme het medisch erfgoed – met in de hoofdrol het fysieke medische boek – dienstbaar wordt gemaakt aan de studie van de medische geschiedenis.

* Zie p. 17: inmiddels is de webpagina van Jan Schoones zonder overleg met de auteur van de LUMC-website verwijderd. Een bewijs hoe vluchtig en ongewis de informatie op het internet kan zijn.

De vijf bedrijfsunits aan het Foksdiep 2-10 op Urk bieden onderdak aan het Trefpunt Medische Geschiedenis Nederland. Van links naar rechts het Erfgoeddepot en de Historiekamer van de KNMG (nummer 10), het Medisch Leesmuseum (nummer 8), de unit voor het Farmaceutisch Erfgoed (nummer 6) en voor het Medisch Erfgoed (nummer 4), en het pand van de Stichting Historisch Verpleegkundig Bezit (nummer 2). De interieurfoto is van de begane grond Foksdiep 4.

LITERATUUR

J.A. Baggerman, *Over leven, lezen en schrijven. De bandbreedte van boekgeschiedenis* (Amsterdam 2010).

T. Bolt en M.J. van Lieburg, *Erasmus MC. 50 jaar academische gezondheidszorg in Rotterdam* (Utrecht 2016).

M. Broussard, 'Ik wil alleen papieren boeken in de collegezaal, geen ipads of e-books', *NRC-Handelsblad*, 15 februari 2014.

K.A. Bril, *Westerse denkstructuren. Een probleemhistorisch onderzoek* (Amsterdam 1986).

H. Burger, 'Geneeskundige boekerijen te Amsterdam', in: *Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van de viering van het vijf-en-zeventig-jarig bestaan van den Geneeskundigen Kring te Amsterdam 21 september 1923* (Amsterdam, 1923) 117-120

B. De Busschere, 'Letters maken meer indruk op papier dan op scherm', *De Morgen*, 10 september 2014.

K. Clark e.a., *The drawings of Leonardo da Vinci in the collection of Her Majesty the Queen at Windsor Castle* (Londen 1968-1969).

R. Dekker, *Het excellentietraject. Discussies over wetenschap, onderwijs en de universiteit* (Amsterdam 2015).

A. Dillon, 'Reading from paper versus screens: a critical review of the empirical literature', *Ergonomics* 35 (1992) 1297-1326.

P. Frentrop, *Tegen het idealisme. Een biografie van Pierre Vinken* (Amsterdam 2007). *Geneeskundig jaarboekje voor Nederland* (Rotterdam 1900 en volgende jaren).

W. Harvey, *Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus* (vele reprints beschikbaar).

M. van Hattum, *Catalogus van de bibliotheek van het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde. Deel I. 1485-1800* (Amsterdam 1981).

W. Heijting, *Mensen, ideeen en boeken. Particuliere boekencollecties en de wetenschap. Toespraak bij de overdracht van de collectie psalmboeken van Gert-Jan Buitink aan de Universiteitsbibliotheek van de Vrije Universiteit* (Amsterdam 2009).

F.G. Huisman, 'Vorming, reflectie en activisme. Over het rijke veld van de medische geschiedenis in Nederland', *Studium. Tijdschrift voor wetenschaps- en universiteitsgeschiedenis* 6 (2013) 159 172.

A. Hijmans van den Bergh, *Leerboek der inwendige geneeskunde, deel I en II* (Amsterdam 1940-1941).

F. Jabr, 'Why the brain prefers paper. E-readers and tablets are becoming more popular as such technologie simprove, but reading on paper still hads its advantages', *Scientific American* (2013) november, 35-39.

M.J. van Lieburg, *Catalogus van de bibliotheek van het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde. Deel II. 1801-1985* (Amsterdam 1986).

M.J. van Lieburg, 'Medisch-historische instituten en hun boekerij', *Biomeditaties. Informatiebulletin* (1986) 5-9.

M.J. van Lieburg, *Medische geschiedenis als interdiscipline. Rede bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de geschiedenis der geneeskunde aan de Vrije Universiteit 5 juni 1987* (Amsterdam 1987).

M.J. van Lieburg, *Woord en boek in de geschiedenis der geneeskunde. Een beschouwing over de toegankelijkheid van medische kennis, Rede bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de geschiedenis der geneeskunde aan de Erasmus Universiteit Rotterdam 6 oktober 1988* (Amsterdam 1989).

M.J. van Lieburg, *Gerrit Arie Lindeboom (1905-1986). Internist-hoogleraar aan de Vrije Universiteit, en zijn levensbeschouwelijke, ethische en historische bijdragen tot de geneeskunde en gezondheidszorg* (Rotterdam 2014).

M.J. van Lieburg, *Het palet van de medisch-historicus. Rede uitgesproken door Prof.dr. M.J van Lieburg ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar in de Medische Geschiedenis aan de Erasmus Universiteit Rotterdam op vrijdag 24 maart 2017* (Rotterdam 2017).

M.J. van Lieburg, *Vijf eeuwen geneeskunde en gezondheidszorg in Rotterdam, 1465-1965. De voorgeschiedenis van het Erasmus MC* (Utrecht 2019).

J.J. van Loghem, 'Excerpta Medica', *Nederlandsch tijdschrift voor geneeskunde* 91 (1947) 1130-1131.

A. Lubbers, '"Weinig meer dan hun naam..."; nieuwe inzichten over vroegnegentiende-eeuwse Noord-Nederlandse leesgezelschappen', *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis* 18 (2011) 171-189.

R.Ch. Maulitz, 'Billings in cyberspace. Toward the electronic Index-Catalogue', *Bulletin of the history of medicine* 71 (1997) 689-692.

C.F. Mayer, 'The Index-catalogue as a tool of research in medicine and history', in: *Science, medicine, and history. Essays on the evolution of scientific thought and medical practice written in honour of Charles Singer* (London 1953) deel II, 482-493.

J. Molenaar, 'De bibliotheek van de Vereniging Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde' *Nederlandsch tijdschrift voor geneeskunde* 148 (2004) 2341-2345.

J. de Mul, *De informatisering van het wereldbeeld. Rede ter gelegenheid van de Dies Natalis* (Rotterdam 1997).

J. de Mul, *Cyberspace Odyssee* (4e druk, Kampen 2005).

P.J.B.A. de Natris, *De Meerenberg-collectie* (Amsterdam 1995).

B.W.Th. Nuyens, 'De geschiedenis de bibliotheek van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst', in: *Gedenkboek der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst bij haar vijf-en-zeventig jarig bestaan den leden aangeboden 8 juli 1924* (z.pl. 1924) 110-144.

B.W.Th. Nuyens, *Bibliotheca Medica Neerlandica Catalogus librorum quos collegit societas Neerlandica ad provendam Artem Medicam ab anno MDCCCXLIX ad annum MCMXXX* (Amsterdam 1930).

J.A. Overmier, *Scientific rare book collections in academic and research libraries in twentieth century America* (Minnesota 1985).

M.S. Rosenwald, 'Why digital natives prefer reading in print. Yes, you read that right', *The Washington Post*, 22 februari 2015.

G. van Rijnberk, 'De medische leeszaal in de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam', *Nederlandsch tijdschrift voor geneeskunde* 80 (1936) 5290-5291.

P. Schneiders, *Nederlandse bibliotheekgeschiedenis. Van librije tot virtuele bibliotheek* (Den Haag 1997).

A.J. Sellen en R.H.R. Harper, *The myth of the paperless office* (Cambridge MA 2001).

J.G. Sleeswijk, *De ouderdom van geneeskundig standpunt beschouwd* (Amsterdam-Antwerpen 1948).

K. de Snoo, *Leerboek der verloskunde* (Groningen 1930, en latere drukken).

J. Stellingwerff, *De Mr. H. Bos-bibliotheek van de Vrije Universiteit* (Amsterdam 1971).

B. Theunissen, 'Frans Verdoorn (1906 1984) – Biohistorie', *Studium. Tijdschrift voor wetenschaps- en universiteitsgeschiedenis* 6 (2013) 292 295.

A. Vesalius, *De humani corporis fabrica libri septem* (reprint, [Nieuwendijk] 1975).

P.J. Vinken, *Informatie genereert informatie; rede uitgesproken bij het aanvaarden van het ambt van bijzonder hoogleraar in het onderzoek en gebruik van medische informatieverzamelingen aan de Rijksuniversiteit te Leiden op 26 maart 1976* (Amsterdam, 1976).

J.L.C. Wortman, *De Amsterdamsche ziekenhuizen / The hospitals of Amsterdam* (Lochem 1932).

OVER DE AUTEUR

MART VAN LIEBURG (Rotterdam 1951) studeerde geneeskunde te Rotterdam, specialiseerde zich in de medische geschiedenis (promotie 1986) en werd in 1978 directeur Medisch-Encyclopedisch Instituut (VU). Was hoogleraar medische geschiedenis aan de Vrije Universiteit te Amsterdam (1986-1996), het Erasmus MC (Rotterdam 1987-2016), het UMCG (Groningen 2003-2016) en het LUMC (Leiden, 2015-2016). Sinds 1989 is hij tevens bibliothecaris van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst. Als directeur geeft hij sinds 2013 leiding aan het beheer van de bibliotheek en het erfgoed van het Trefpunt Medische Geschiedenis Nederland (Urk). Zijn publicaties, waaronder ruim zestig monografieën, betreffen in hoofdzaak de ontwikkeling van de geneeskunde in Nederland.

AD FONTES
EEN UITGAVE VAN TREFPUNT MEDISCHE GESCHIEDENIS NEDERLAND

Het Trefpunt Medische Geschiedenis Nederland is een kennis-, documentatie- en erfgoedcentrum dat tevens fungeert als platform voor het niet-universitaire onderzoek van de geschiedenis van de geneeskunde, gezondheidszorg, verpleegkunde, farmacie, tandheelkunde en de paramedische vakken.
www.tmgn.nl

TMGN